

Vydává federální ministerstvo financí ve spolupráci se Státní bankou československou ve vydavatelství *Economia, a. s., Praha*

© federální ministerstvo financí

Adresa redakce: Vinohradská 49,
120 74 Praha 2

Telefon: 253 018 nebo 2110, linka 361

Vedoucí redaktor: Ing. Ivan Kočárník, CSc.

Publishers: Federal Ministry of Finance in Cooperation with Czechoslovak State Bank in Publishing House *Economia, Prague*

© Federal Ministry of Finance

Editor's Office: Vinohradská 49,

120 74 Prague 2, CSFR

Editor in Chief: Ivan Kočárník

OBSAH

- Ivan KOČÁRNÍK: Transformace čs. ekonomiky v r. 1991 149
 Petr DVOŘÁK: Investiční fondy 156
 Aleš BULÍŘ: Centrální banka a veřejnost . 162
 Jiří BRABEC: Československý zahraniční obchod v prvním roce ekonomické reformy . 176
 Pavol PARÍZEK: Exportná garančná a poisťovacia spoločnosť — nový prvok našej finančnej infraštruktúry 186

Recenze

- Mojmír HELÍSEK: Perspektivy zahraničních zdrojů pro východní Evropu (R. A. Debs—H. Shapiro—C. Taylor) 191

Informace

- Přehled opatření hospodářské politiky a ekonomické reformy v roce 1991 197

Uprostřed čísla:

- Frederic S. MISHKIN: **Ekonomie peněz, bankovníctví a finančních trhů** (na pokračování — 20. část) ss. 625—636

Všechny bibliografické údaje včetně údajů o autorských právech jsou uvedeny u prvního pokračování v č. 1/91 tohoto časopisu.

Publikováno po dohodě s College, sekci vyd. HarperCollins Publishers.

CONTENTS

- Ivan KOČÁRNÍK: The Transformation of the Cs. Economy in 1991 149
 Petr DVOŘÁK: Mutual Funds 156
 Aleš BULÍŘ: The Central Bank and the Public 162
 Jiří BRABEC: The Czechoslovak Foreign Trade in the First Year of Economic Reform . 176
 Pavol PARÍZEK: Export-Guarantee and Insurance Corporation — a New Element in Our Financial Infrastructure 186

Book-Review

- Mojmír HELÍSEK: The Future of Eastern Europe Financing (R. A. Debs—H. Shapiro—C. Taylor) 191

Information

- The Survey of Cs. Economic Policy and Reform Measures in 1991 197

In the middle of this issue:

- Frederic S. MISHKIN: **The Economics of Money, Banking, and Financial Markets** (To Be Continued — Part XX) pp. 625—636

You can find all bibliographical data including particulars on copyright in part I of the series in No 1/91 of this journal.

Published by arrangement with College, a division of HarperCollins Publishers.

Redakční rada: ing. Aleš Bulíř, ing. Belo Bosák, CSc., Ing. Jozef Dančo, CSc., ing. Miroslav Hrnčíř, DrSc., ing. Miroslav Kerouš, ing. Jaroslav Klupal, ing. Ivan Kočárník, CSc., ing. Antonín Kotulán, CSc., ing. Vratislav Kulhánek, ing. Ivan Mikloš, Vladimír Rudlovčák, CSc., ing. Miroslav Purkyně, dr. ing. Dušan Tríska, CSc., prof. ing. Miroslav Tuček, CSc., ing. Peter Vajda, CSc., ing. Anton Vavro, CSc., doc. ing. Karol Vlachynský, CSc., ing. Jaromír Zahradník

DT: 338.1: 339.13(437)

Transformace čs. ekonomiky v roce 1991

Ivan KOČÁRNÍK*

V roce 1991 byly nastartovány základní systémové změny v čs. ekonomice, jejichž cílem je postupná transformace naší ekonomiky z ekonomiky centrálně plánované v ekonomiku tržní. Tomuto startu předcházela etapa formulace základní strategie reformy, dosažení konsensu o její realizaci, jakož i celá řada přípravných kroků, které se uskutečnily v roce 1990.

Připomeňme si, že transformační proces čs. ekonomiky je založen na několika základních „pilířích“. Jde zejména o:

- cenovou liberalizaci;
- zavedení vnitřní směnitelnosti koruny a liberalizaci zahraničního obchodu;
- privatizaci;
- omezující makroekonomickou politiku, která vytváří rámec pro úspěšné zvládnutí ekonomické reformy. Hlavním úkolem této politiky v roce 1991 bylo zejména blokování inflace, zabránění vzniku nekontrolované inflace a zabránění roztočení inflační spirály.

Cenová liberalizace

Od počátku roku 1991 byly liberalizovány ceny zboží a služeb v rozsahu zhruba 85 % hrubého domácího produktu (HDP). Pro okruh cen pokrývající zhruba 15 % HDP byla uplatněna cenová regulace vycházející ze zákona o cenách a podrobně specifikovaná v cenových výměrech ministerstev financí. Cílem této regulace by-

* Ing. Ivan Kočárník, CSc., náměstek ministra financí ČSFR

Příspěvek redakce obdržela 16. 3. 1992.

lo (spolu s makroekonomickou finanční a měnovou politikou) zabránit přechodu inflačního nárazu do inflační spirály, tlumit spekulaci a nadměrné výkyvy cen, bránit kartelovým dohodám, oslabit rozěvírající se nůžky mezi cenami vstupů a cenami finálními, atd. Těžiště regulace bylo v oblasti cen primárních produktů základních potravin, tarifů dopravy a spojů, výrobků silně monopolizovaných podniků a výrobků závažných pro výdaje obyvatelstva. V průběhu první poloviny r. 1991 byl tento systém „dolaďován“ včetně přechodného zavedení maximálních cen u některých produktů. Další vývoj v roce 1991 byl zaměřen na další deregulaci cen. Tak např. k 1. 6. 1991 byla přijata rozsáhlá deregulační opatření zužující rozsah regulovaných cen z 15 na cca 10 % (zrušení maximálních cen brambor, vepřového masa, mléka a vajec při prodeji konečným spotřebitelům a za výkony vnitřního obchodu u vybraných hygienických a drogistických výrobků a přírodních minerálních vod, dále zrušení věcného usměrňování cen vybraných chemických produktů a usní a zrušení časového usměrňování cen u řady chemických výrobků, stavebnin apod.).

K 1. 7. 1991 byla přijata díleč deregulační opatření (zrušení maximální ceny mouky, maximálních obchodních přírůžek za výkony vnitřního obchodu a mlékárenských, jatečných, masných a drůbežích výrobků a omezení časového usměrňování cen na vybranou zemědělskou techniku a výrobky sladařského průmyslu). Stabilizace cenové hladiny v polovině roku umožnila dále pokročit v posílení volného působení cen. K 1. 8. 1991 bylo zrušeno časové usměrňování cen v oblasti některého dětského odívání a bylo zrušeno věcné usměrňování cen v oblasti některých potravin. Od 1. 9. 1991 v zájmu hospodářské soutěže byly z věcného usměrňování cen vyjmuty další výrobky (organické produkty), v časovém usměrňování byly ponechány pouze položky zemědělských strojů a výrobků sladařských a byl určen způsob regulace cen staveb financovaných za účasti rozpočtů federace a republik v návaznosti na nově vydaný řád o zadávání staveb.

S platností do 1. 10. 1991 byly vyjmuty z věcného usměrňování další výrobky (vybrané druhy potravin, vata a obvazové výrobky, novinový papír, průmyslová hnojiva, přípravky chemické). Naopak ke zpřísněné cenové regulaci došlo v oborech léků a zdravotnických výrobků. Výměrem 013/91 bylo také realizováno zvýšení cen elektrické energie pro domácnost a zrušena maximální cena cukru.

Poslední důležitá redukce státní regulace cen z hlediska rozsahu a významu byla v roce 1991 uskutečněna s účinností od 1. 11. 1991. Výměrem 014/91 byla zrušena regulace cen základních potravinářských výrobků rostlinné i živočišné výroby, konkrétních výrobků jatečných, masných, mlékárenských, mlýnských a chleba (regulaci podléhá již jen cukr krystalový).

Záměr, s nímž byla počátkem roku poměrně široká regulace cen zavedena, se naplnil. Její postupné omezování citlivě a operativně reagovalo na průběh inflačních pohybů cen po jejich liberalizaci. Uklidnění a stabilizace cenových hladin nastaly v podstatě již koncem prvního a během druhého čtvrtletí. Z původních 15 % se v průběhu roku podíl zboží s regulovanými cenami postupně přiblížil 5 % z celkového objemu HDP, zejména u následujících položek:

- paliva a energie (uhlí, zemní plyn, elektřina, základní ropné produkty, tepelná energie),
- nájemné ve státních bytech a nebytových prostorách,
- vodné a stočné,
- železniční doprava,
- osobní autobusová doprava,
- poštovní a telekomunikační tarify,
- léčiva a lékařské výkony,
- veřejné investice (státní a místní rozpočty).

Vnitřní směnitelnost koruny a liberalizace zahraničního obchodu

Vnitřní konvertibilita koruny jako jeden ze stěžejních kroků ekonomické reformy byla pro právnické osoby zavedena od 1. ledna 1991. Předpoklady pro její zavedení byly vytvořeny

- přijetím devizového zákona,
- devalvací koruny,
- poskytnutím půjčky od MMF (resp. i od dalších institucí a zemí) vzhledem k nízkému stavu devizových rezerv na počátku roku 1991 (1,2 mld. USD),
- přijetím určitých dočasných regulačních opatření na ochranu platební bilance (závazné platební podmínky, 20%ní dovozní přírážka, omezení možnosti nákupu konvertibilních měn pro fyzické osoby).

Vývoj v oblasti platební bilance v průběhu roku 1991, který lze zhodnotit jako v zásadě příznivý, umožnil postupně uvolňovat regulační opatření. Tak např. v dubnu byla zrušena dovozní přírážka na dovoz zboží pro výrobní spotřebu a na dovoz realizovaný fyzickými osobami pro vlastní potřebu, od 1. 5. 1991 byla snížena dovozní přírážka z 20 na 18 %, od 1. 6. 1991 z 18 na 15 %. Od 1. 10. 1991 byla zrušena výšechna závazně stanovená pravidla pro sjednávání platebních podmínek u dovozů.

K liberalizaci zahraničního obchodu podstatnou měrou přispěla novelizace udělování povolení zahraničněobchodní činnosti v lednu 1991.

Privatizace

V oblasti privatizace byl rok 1991 charakteristický zejména privatizací provozních jednotek v rámci tzv. malé privatizace a dále pak vytvářením předpokladů a zahájením přípravných kroků v oblasti „velké privatizace“. Malá privatizace probíhala ve dvou formách. První formu představoval aukční prodej provozních jednotek, kde první aukce začaly již v únoru roku 1991. V rámci aukcí bylo privatizováno zhruba 25 000 provozních jednotek. Druhou formou privatizace bylo navrácení provozních jednotek původním majitelům v rámci restitucí. Odhaduje se, že z celkového počtu 110 až 120 tis. provozních jednotek, které byly určeny pro „malou privatizaci“, bylo v průběhu roku 1991 privatizováno oběma formami 60 až 70 tisíc těchto jednotek.

Pro „velkou“ privatizaci mělo klíčový význam přijetí zákona č. 92/1991 Sb., o převodu majetku státu na jiné osoby, v únoru 1991. V průběhu června vlády ČSFR, ČR a SR přijaly zásady pro sestavení seznamu podniků určených k privatizaci a byla vydána závazná osnova pro vypracování privatizačního projektu. V červenci pak byl vyhlášen seznam podniků a majetkových účastí státu určených k privatizaci. Tento seznam obsahuje podniky v celkové účetní hodnotě majetku cca 500 mld. Kčs. S účinností od 30. 9. 1991 vydala vláda ČSFR své nařízení č. 383, o vydávání a používání investičních kupónů, od 1. 10. 1991 byl zahájen prodej a od 1. 11. 1991 potom registrace kupónových knížek.

Makroekonomická politika

Dominantním cílem hospodářské politiky v roce 1991 bylo blokovat inflaci a zabránit rozpoutání inflační spirály. Tomuto cíli byl podřízen státní rozpočet, ale i měnový program centrální banky. Státní rozpočet byl koncipován jako přebytekový s přebytkem 8 mld. Kčs, cca 0,8 % HDP. Měnový program SBČS vycházel z restriktivního charakteru měnové politiky, kdy celkový růst domácích úvěrů měl zaostávat za růstem inflace.

V průběhu roku 1991 reagovala finanční a měnová politika na skutečný hospo-

dářský vývoj, avšak v zásadě ve směru původních záměrů. V oblasti finanční politiky měla zásadní význam úprava státních rozpočtů v polovině roku, která reagovala zejména na vyšší míru inflace, a tím i na relativně příznivý vývoj v oblasti příjmové stránky rozpočtů, jakož i na pokles poptávky v ekonomice. Oživení poptávky sledovalo i snížení sazeb daně z obrátu z původních 0, 12, 22, 33 % na 0, 11, 20 a 29 % provedené v květnu 1991.

Měnová politika reagovala na skutečný vývoj v ekonomice zejména ve dvou směrech:

- úpravou měnového cíle v oblasti přírůstků domácího úvěru,
- snížením diskontní sazby a snížením odchylek úrokových sazeb od této sazby apod. s cílem postupně snižovat úrokovou hladinu v ekonomice.

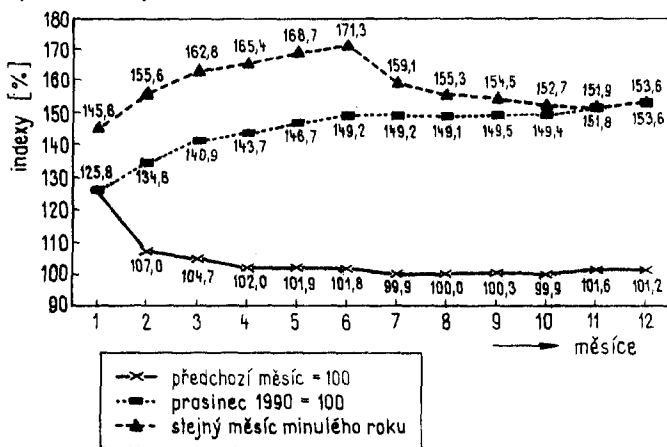
Celková charakteristika vývoje ekonomiky

1. Hospodářský vývoj byl v roce 1991 výrazně determinován zejména těmito vnějšími a vnitřními faktory:

- rozpadem RVHP a prohlubující se krizi tehdejšího Sovětského svazu,
- zpomalením hospodářského růstu vyspělých zemí,
- krizí v Perském zálivu,
- probíhajícím transformačním procesem čs. ekonomiky včetně zahájení procesu privatizace, liberalizace cen a zahraničního obchodu, přechodu k vnitřní konvertibilitě čs. koruny.

2. Prioritou hospodářské politiky po celý rok 1991 bylo v souladu se scénářem ekonomické reformy blokovat inflaci, tj. zabránit roztočení inflační spirály. V důsledku uplatnění restriktivní měnové, fiskální a důchodové politiky se tento cíl podařilo realizovat. Po počátečním cenovém nárazu, souvisejícím s liberalizací cen, vykazoval od poloviny roku meziměsíční index spotřebitelských cen minimální pohyb — viz graf č. 1.

Graf č. 1 Vývoj spotřebitelských cen v ČSFR v r. 1991

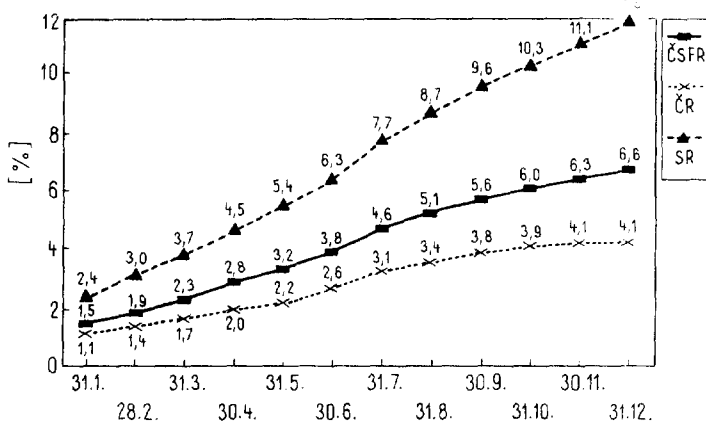
3. Pokles poptávky, způsobený vnějšími faktory a transformačními procesy v ekonomice, vedl k poklesu průmyslové, stavební a zemědělské výroby.

Celková průmyslová výroba (včetně malých podniků a soukromého sektoru — odhad FSÚ) ve srovnatelných cenách za leden až prosinec 1991 byla proti stejnému období předchozího roku nižší o 23,1 %. HDP se snížil (ve srovnatelných cenách) o 15,5 %.

4. S hospodářským poklesem byl spojen i růst nezaměstnanosti. Ke konci roku činila míra nezaměstnanosti 6,6 %, značný rozdíl je však mezi ČR (4,1 %) a SR (11,8 %).

Ve IV. čtvrtletí se měsíční přírůstky počtů nezaměstnaných začaly poněkud snižovat (nepřekročily 30 000 osob) — viz graf č. 2.

Graf č. 2 Míra nezaměstnanosti v ČSFR — kumulace 1991

Poklesy zaměstnanosti v průmyslu i stavebnictví za leden až prosinec 1991 proti roku 1990 (o 12,3 %, resp. o 18,9 %) jsou podstatně nižší než poklesy výroby. To znamená, že došlo ke snížení produktivity práce a prohlubování „přezaměstnanosti“ v těchto odvětvích.

5. Příznivé byly v roce 1991 výsledky dosažené v obchodní a platební bilanci státu. Záměr hospodářské politiky udržet stabilitu devizového kursu a nepřipustit nadměrný růst zahraniční zadluženosti se podařilo splnit s tím, že výsledky jsou lepší, než byla prognóza. Hrubá zadluženost vzrostla pouze o cca 1,3 mld. USD, tj. na cca 9,4 mld. USD ke konci roku. Podstatně se zvýšily devizové rezervy (o 2,1 mld. USD) na 3,3 mld. USD ke konci roku. Zvýšení devizových rezerv bylo umožněno mírným aktivem běžného účtu platební bilance v konvertibilních měnách a zejména aktivem kapitálového účtu. Na vývoji kapitálového účtu se v minulém roce významně podílel příliv přímých investic (cca 0,6 mld. USD) a zejména čerpání úvěrů od Mezinárodního měnového fondu, Světové banky, Evropských společenství, skupiny zemí G-24 a emise cenných papírů SBČS (celkem ve výši 2,1 mld. USD).

Zahraněční obchod skončil v roce 1991 aktivním saldem. Celkový obrat zahraničního obchodu v r. 1991 je však nižší než v r. 1990. Daleko výrazněji poklesl dovoz (na 78,1 % úrovně roku 1990) než vývoz (93,9 % úrovně roku 1990). Příznivější byl vývoj obchodu se zeměmi s tržní ekonomikou, kde byl vývoz ve srovnání s předchozím rokem vyšší, a to o 8,2 %, při poklesu dovozu o 20,6 % úrovně roku 1990 — viz graf č. 3.

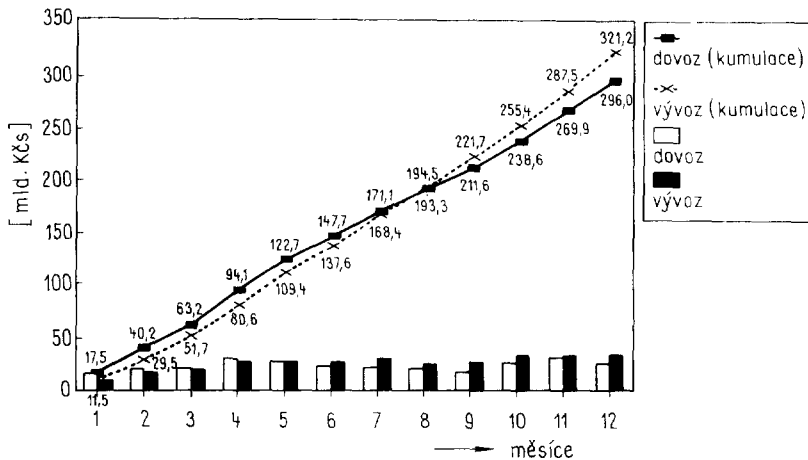
6. Celkové příjmy obyvatelstva nominálně vzrostly oproti předchozímu roku o 14,5 %, reálně však došlo k jejich poklesu o 27,5 %. Mzdy rostou nominálně pomaleji než celkové příjmy, proti stejnému období předchozího roku vzrostly pouze o 3,5 %. Jejich reálný pokles je proto vyšší než u celkových příjmů.

Celoročně nižší pokles celkových reálných příjmů než pokles reálných mezd je způsoben nárůstem příjmů sociálních.

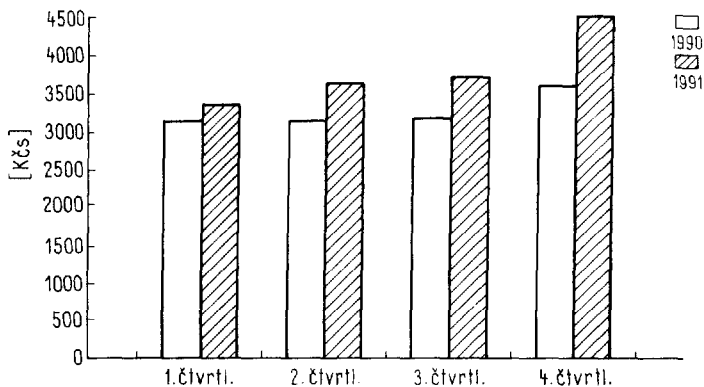
Oproti předcházejícím čtvrtletím, kdy vývoj celkových nominálních příjmů byl určován zejména nárůstem příjmů sociálních, došlo ve IV. čtvrtletí k výraznému

zvýšení průměrných mezd. Srovnání s předcházejícím rokem ukazuje, že tento nárůst je podstatně rychlejší, než by odpovídalo sezónním vlivům — viz graf č. 4.

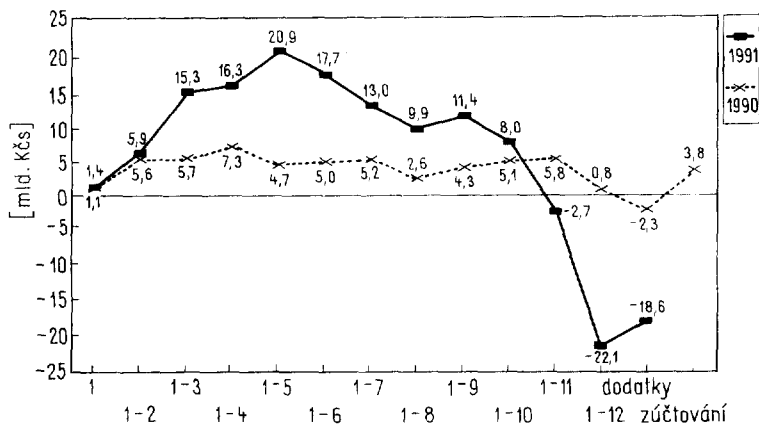
Graf č. 3 Vývoz a dovoz ČSFR v roce 1991

Graf č. 4 Průměrná měsíční nominální mzda v ČSFR 1990, 1991

Graf č. 5 Výsledek státních rozpočtů ČSFR — kumulace

7. Stav celkových domácích úvěrů dosáhl ke konci roku 1991 768,5 mld. Kčs. Z toho stav úvěrů a půjček podniků a domácnostem dosáhl 700 mld. Kčs, což je nárůst o 19,5 % proti konci předchozího roku. Do celkového přírůstku úvěru, resp. do stavu úvěrů podnikům, se v prosinci promítla operace oddlužení podniků. Bez oddlužení by konečný stav úvěrů podnikům a domácnostem činil 731,7 mld. Kčs.

Nejdynamičtější složkou poskytovaných úvěrů byly úvěry soukromému sektoru. Ke konci prosince činily již 71,4 mld. Kčs. Z celkového nárůstu úvěrů a půjček podnikům a domácnostem tak na soukromý sektor připadají více než dvě pětiny.

8. Souhrn státních rozpočtů vykázal k 31. 12. 1991 (včetně dodatků) schodek ve výši 18,6 mld. Kčs. Rozpočtové hospodaření probíhalo po celý rok — s výjimkou listopadu a prosince — relativně příznivě a vykazovalo přebytky. V závěru roku však došlo ke zlomu ve vývoji státních rozpočtů a k výraznému nárůstu čerpání rozpočtových výdajů — viz *graf č. 5*.

Závěr

Průběh transformace čs. ekonomiky v r. 1991 lze hodnotit obecně jako uspokojivý a z hlediska záměrů hospodářské politiky jako úspěšný.

K základním pozitivům patří zejména:

- stabilizace cenové hladiny po počátečním cenovém nárazu spojeném s liberalizací cen. Této stabilizace bylo dosaženo i při postupném snižování rozsahu regulovaných cen;
- vývoj v oblasti platební bilance a devizového kursu;
- vývoj v oblasti privatizace.

Míra nezaměstnanosti se pohybovala v rámci prognóz. Určitým problémem je skutečnost, že nárůst nezaměstnanosti byl pomalejší než pokles výkonu, což jednak značí snížení produktivity práce a jednak růst „skryté přezaměstnanosti“.

Pokles ekonomické aktivity byl větší, než se očekávalo. Tato odchylka jde však zejména na vrub zhoršených vnějších faktorů, které stojí mimo rámec čs. reformní strategie.

SUMMARY

The Transformation of the Cs. Economy in 1991

This contribution brings a review of the measures and results in the sphere of price liberalisation, internal convertibility of the cs. crown and of the liberalisation of foreign trade, of privatization and macroeconomic policies. In the second part of the contribution there is a global characteristic of the economic development and a short evaluation of the successfulness of the transformation in 1991.